

Krasanka
Majer
Jurišić

Naša bogata baština, no nažalost, bez baštinika: za bolje poznavanje povijesti i o izglednoj budućnosti starih gradova

DRAGO MILETIĆ, *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske*,
Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske,
2012., 432 str., ISBN 978-953-6089-27-7

“Arhitektonski sklopovi plemićkih gradova višestoljetna su srednjovjekovna središta političkog, društvenog, gospodarskog i kulturnog života, ali istodobno i mjesta određenog strateškog značenja, koje se mijenjalo ovisno o tijekovima povijesnih zbivanja” (Miletić, 2012.). To su svjedoci oblikovanja šireg kulturnog krajolika u razdoblju koje je trajalo čak nekoliko stotina godina, ujedinjujući elemente i fortifikacijske i stambene, ponekad čak i iznimno reprezentativne arhitekture. Nažalost, dosadašnje znanstveno zanimanje za njihovo sustavno proučavanje nerazmjerno je njihovu značenju, ne samo u povijesnom, već i povijesnoumjetničkom, ekonomskom, političkom i vojnom pogledu.

Knjiga Drage Miletića *Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske* opsežno je djelo koje čitatelju približava osnovne pojmove i povijest starih gradova te istovremeno pokušava pojasniti njihovo današnje stanje. Nadalje, ističe se mišljenje kako su plemićki gradovi najugroženiji segment naše kulturne baštine, a autor za to uzroke nalazi u priličnoj nezainteresiranosti i nebrizi lokalne zajednice odnosno društva općenito te u nedovoljno osmišljenom i nesustavnom radu konzervatorske službe vezanom uz ovu vrstu naše baštine i njezinom financiranju, odnosno u politici Ministarstva kulture prema tom baštinskom segmentu u cjelini. Autor ide i korak dalje, nudeći moguće rješenje za sustavan i stručan

pristup u istraživanjima, zaštiti, valorizaciji i prezentaciji plemićkih gradova. Predlaže se tako izrada detaljnog kataloga njihovih ruševina (za početak trebalo bi obraditi barem pedesetak najznačajnijih) temeljem kojeg bi se izradio precizan popis prioriteta, uključujući i potrebnu dinamiku obnove. Kriteriji izbora “ulaska” u katalog obrađenih gradova uključivali bi vrijednost njihova arhitektonskog sklopa, stupanj ugroženosti nadzemnih

struktura, značenje plemićkog grada za našu prošlost i njegov smještaj u prostoru. Iza toga uslijedila bi arheološka i konzervatorsko-restauratorska istraživanja i radovi, no nužno je ujedno osmisлити i način upravljanja i održavanja ovog dijela baštine to jest daljnju brigu o "životu" pojedinog prezentiranog plemićkog grada.

Pojam koji se može pronaći već u uvodnom poglavlju knjige, poznata Prelogova krilatica "baština bez baštinika", u zadnje vrijeme vrlo često korištena u stručnoj literaturi za najraznovrsnije primjere nepokretnih spomenika (a u pojedinim slučajevima i za druge vrste naše kulturne baštine) kojima je zajedničko upravo to što se o njima zapravo nitko sustavno ne brine, što nisu održavani na prikladan način niti se njima promišljeno upravlja, uzeta je i u ovoj knjizi kao ogledalo stvarnog stanja većine naših starih gradova. Odličan pokazatelj njihova tihog propadanja može se iščitati i iz činjenice kako je ta tema vrlo slabo zastupljena u znanstvenim radovima. I sam autor u uvodnom tekstu naglašava da je ovo prvo stručno djelo koje nakon knjiga pisanih prije gotovo cijelog jednog stoljeća – radova Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Gjura Szabe i uz njih i nešto mlađih djela Emilija Laszowskog – iznova progovara o povijesti i stanju starih hrvatskih plemićkih gradova.

Drago Miletić, konzervator povjesničar umjetnosti savjetnik (danas u mirovini, cijeli svoj radni vijek radio je u struci, najprije u Restauratorskom zavodu Hrvatske koji je 1997. godine prerastao u Hrvatski restauratorski zavod), autor je brojnih stručnih i znanstvenih članaka temeljenih na proučavanju srednjovjekovne fortifikacijske i stambene arhitekture te istraživanjima i konzervatorsko-restauratorskim radovima na brojnim spomenicima kulture. Za svoja zalaganja i dostignuća, te za aktivnosti na promicanju i unapređenju struke, višeputno je nagrađivan. Godine 1984. primio je priznanje Saveza društava konzervatora Jugoslavije, godine 1985. za radove na rekonstrukciji kapele sv. Filipa i Jakova na Medvedgradu dobio je

nagradu Ljubo Karaman (zajedno s Marijom Valjato Fabris), 2007. godine nagrađen je Poveljom Društva povjesničara umjetnosti Hrvatske, a 2011. godine je, iznova s kolegicom Marijom Valjato Fabris, koja je zajedno s Miletićem radila na velikom broju programa obnove i zaštite starih gradova kao konzervator arhitekt savjetnik, dobio nagradu Vicko Andrić za dovršenje konzervatorsko-restauratorskih radova obnove plemićkog grada Sokolca u Brinju. Upravo je Sokolac, iako ne jedini, ali jedan od najprepoznatljivijih primjera dugogodišnjeg predanog zalaganja Drage Miletića u proučavanju i obnovama starih gradova.

Plemićki gradovi kontinentalne Hrvatske vrlo je vrijedno djelo u kojem se isprepliću interdisciplinarni sadržaji nužni za poznavanje i istraživanje ove teme. Sadržaj knjige čine slijedeća poglavlja: *Zašto moramo bolje poznavati plemićke gradove?*, *Legende o porijeklu imena, gradnji, graditeljima i događajima vezanim uz plemićke gradove*, *Počeci, razvoj istraživanja i stupanj istraženosti plemićkih gradova u kontinentalnom dijelu Hrvatske*, *Izvori o vremenu gradnje i izgledu plemićkih gradova*, *Plemićki gradovi i razvoj vojne strategije tijekom srednjovjekovlja*, *Kontinentalni prostor Hrvatske u doba pojave i razvoja plemićkih gradova*, *Plemićki gradovi u oblikovanju hrvatskog srednjovjekovlja*, *Smještaj plemićkih gradova u prostoru*, *Svakodnevni život u plemićkim gradovima*, *Sličnosti i razlike između graditeljstva plemićkih gradova i srednjovjekovnog crkvenog graditeljstva*, *Građevinski materijali i tehnike zidanja*, *Terminološki problemi s posebnim osvrtom na upotrebu naziva plemićki grad i branič-kula*, *Dijelovi plemićkih gradova s posebnim osvrtom na kule (reprezentativni sadržaji – palasi i kapele, gospodarski sadržaji – pomoćne zgrade, bunari i vodospremnice, obrambeni sadržaji – grabe i prokopi, podziđi, obrambeni zidovi, kule)*, *Zaštitna istraživanja i konzervatorsko-restauratorski radovi na plemićkim gradovima*, *Utjecaj politike i političara na obnovu i sudbinu nekih plemićkih gradova*, *Zaključna razmišljanja*, te literatura, kazala i izvori slikovnih priloga.

Sva navedena poglavlja okupljena su u ekskluzivnom izdanju, modernog i vrlo dopadljivog prijeloma, na preko 430 stranica i s brojnim slikovnim priložima (preko 400)

tiskanim u boji. Korišteni rječnik je razumljiv, rečenice su tečne i čitke, vrlo slikovite, i stoga je čitatelju jednostavno pratiti sadržaj, ali i zamišljati život u starim gradovima i njihov izgled.

U cijelom se tekstu, a izrazito u uvodnom i završnim poglavljima, može iščitati i emotivni naboj koji svjedoči o trudu i zalaganju te subjektivnoj involviranosti autora u probleme koje tema stanja i obnove starih gradova nosi. Drago Miletić se međutim ne zadržava samo na iznošenju svojeg mišljenja i na kritičkim osvrtima ili oštrim polemikama s drugim sudionicima u procesu obnove starih gradova, već i od samog čitatelja traži određenu reakciju. Posljednje poglavlje, u kojemu je riječ o recentnim konzervatorsko-restauratorskim radovima u kojima je značajnu ulogu pri donošenju stručnih odluka više ili manje posredno imala politika, prikazano je na način svojevrsnog nekrološkog epiloga u kojem autor vrlo detaljno pokušava objasniti razloge današnjeg stanja Velikog Tabora i Medvedgrada te okolnosti nastale tijekom istraživanja ili obnove Ružice, Starog grada u Đurđevcu, Garić grada i Cetina, razračunavajući istovremeno i s posljedicama trajnog nereagiranja, slabog financiranja i nenalaženja dovoljnog interesa za pokretanje nužnih programa zaštitnih radova, primjerice u slučaju Steničnjaka ili Gvozdanskog.

Na kraju ovog sadržajno bogatog kompendija čitatelja međutim može zbuniti o kojoj vrsti djela je zapravo riječ. Razlog tome nesumnjivo valja tražiti i u iznimnoj autorovoj osobnosti koju spontano prenosi i na "papir". Kako je vidljivo već iščitavanjem samog sadržaja, ovo djelo spoj je pregleda dosadašnjih spoznaja o plemićkim gradovima općenito, ali i o njihovoj arhitekturi, povijesti, načinu življenja, tradiciji, građevnim materijalima i tehnikama. Autor se u tako koncipiranom pregledu koristi i domaćom, no u prvom redu inozemnom stručnom literaturom, ne navodeći pri tom nužno izvore iznesenih podataka, što se doduše može opravdati autorovim nastojanjem da donese lako čitljiv

i popularno pisan tekst. Nadalje, vrlo pomno i sustavno objašnjeni su pojedini arhitektonski dijelovi plemićkog grada s nizom primjera putem kojih autor posredno predstavlja znatan broj naših starih gradova, pa se na jednom mjestu tako može iščitati bogatstvo i raznolikost njihovih arhitektonskih elemenata. Uz uvodnu raspravu o problemima terminologije, po prvi puta su sastavni dijelovi plemićkog grada analizirani s obzirom na njihovo funkcionalno, ali i stilsko značenje. Upravo je taj dio knjige možda i najvredniji jer korisniku omogućava pregled do sada već objavljenih, ali i sasvim novih rezultata istraživanja plemićkih gradova na prostoru srednjovjekovnih kraljevina Hrvatske i Slavonije od kojih je veliki broj plod rada samog autora i njegovih najbližih suradnika (primjerice Brinje, Ribnik, Medvedgrad, Gvozdansko, Kostajnica, Okić, Kostel, Belec, Susedgrad, Garić grad, Samoborski stari grad). Ne smije se doduše zaboraviti da uz te gradove u Hrvatskoj imamo još i niz drugih, od kojih su neki dobro poznati, a neke valja tek istražiti.

Ova knjiga može se nazvati i "svjedokom autorovog cjeloživotnog rada", dakako onog njegova profesionalnog dijela, jer se u mnoštvo korisnih i stručnih podataka "ulila" i sva njegova ljubav prema starim plemićkim gradovima, a s njom nužno i razočaranost stanjem i okolnostima koje je kroz niz godina imao priliku osjetiti u svom svakodnevnom radu kao konzervator povjesničar umjetnosti. Knjiga Drage Miletića, unatoč svoj svojoj opsežnosti i vrlo dobroj ispriopovijedanosti, ne može međutim biti definitivni odgovor na pitanja struke o ovoj temi, jer kao što je i sam autor u jednoj, nedavno emitiranoj televizijskoj emisiji rekao, sustavna znanstvena istraživanja za niz starih gradova nisu do kraja provedena, a za neka nisu niti započela. Stoga je nužno i dalje aktivno raditi u tom smjeru, poticati i stručnjake i znanstvenike raznih disciplina na suradnju i daljnje proučavanje, ali i raditi na osvježavanju hrvatske javnosti o značaju i vrijednosti te nužnosti čuvanja ovog dijela naše baštine. x

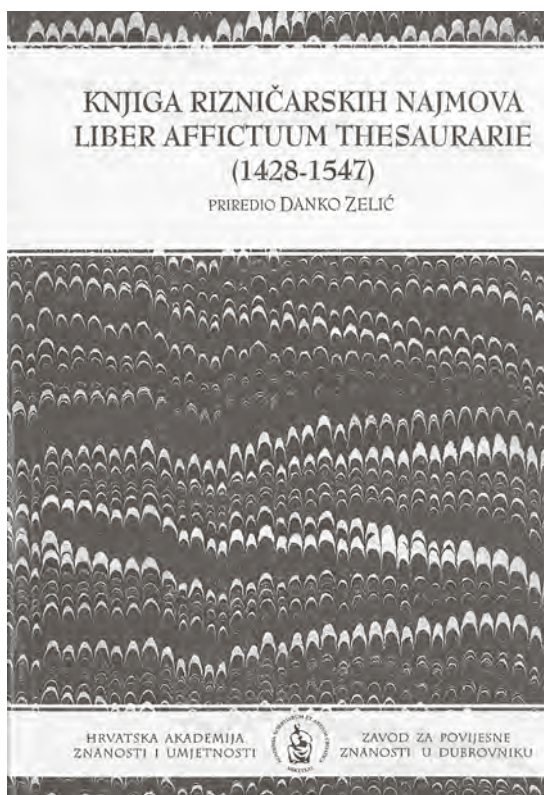
Sanja
Cvetnić

Knjiga rizničarskih najmova

(PRIR.) DANKO ZELIĆ, *Knjiga rizničarskih najmova*
– *Liber affictuum thesaurarie (1428–1547)*,
[Monumenta historica Ragusina, sv. XII], Zagreb,
Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2012., 362 str.
ISBN 928-953-154-947-9

Svako istraživanje, članak, knjigu i bilo koju drugu vrst publikacije o dubrovačkoj baštini u posljednja dva desetljeća dočekujem kao svojevrсну pobjedu, kao neki posebni uspjeh. U mojim se mislima – obojenima posve osobnim doživljajem – na naslovnici svakoga “dubrovačkoga” izdanja, točnije u zaglavlju svake studije o temama dubrovačke baštine pojavljuje posljednji snimak Pava Urbana s dijelom pročelja crkve sv. Vlaha i stravično pustom Placom, trenutak prije nego što je mladoga fotografa usmrtila krhotina granate. Taj snimak neizvjesnosti, jeze i gubitka čini to da mi sve ozbiljne studije o dubrovačkim temama izgledaju kao oblog, kao dotok boje i vedrine u onaj sumorni i sugestivni Urbanov testament.

O posebnom dijelu urbane povijesti u jedinom Gradu u hrvatskom jeziku, to jest o povijesti duša njegovih stanovnika i skrbi za sudbinu kada ona pređe u vječnost, nalazimo mnogo novih i zanimljivih uvida u *Knjizi rizničarskih najmova*. Arhivski sačuvane nabožne legat dubrovačke vlastele i pučana obradio je i priredio za tisak Danko Zelić. Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti objavio je prije pet godina u istom nizu – *Monumenta historica Ragusina* – *Knjige nekretnina Dubrovačke općine (13-18. st.)* koje su priredili Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić. Ova *Knjiga rizničarskih najmova* slijedi uspješni obrazac za objavu arhivske građe koju izdanja Zavoda u Dubrovniku njeguju: dvojezična je (hrvatski i engleski tekst studijā), transkript arhivskih dokumenata uzorno

je organiziran, kazala u pratnji omogućuju snalaženje, a oprema i cijena navještaju želju izdavača da knjiga bude što pristupačnija. Tako postupno – zahvaljujući maru istraživača, viziji Zavoda i potpori Državnoga arhiva u Dubrovniku – golema arhivska građa “izlazi” na vidjelo priređena za nove znanstvenike koji će se njome koristiti.

Dvije odlične studije započinjaju izdanje *Knjiga rizničarskih najmova*: “Za spas duša, na dobrobit države: dubrovački rizničari i vremenita dobra za vječnu nabožnu svrhu (13-15. stoljeće)” Nelle Lonze i “*Liber afflictuum thesaurarie* (1428 – 1547) – Knjiga vječnih najmova oporučnim legatima namijenjenih nabožnim djelima” Danka Zelića. Nella Lonza uvodi u problem rizničarskih najmova (odnosno nabožnih legata), njihovo značenje u dubrovačkom društvu te odnos spram venecijanske i drugih srodnih europskih praksi. Posebnu pozornost posvetila je uloziti rizničara, njezinim povijesnim promjenama i važnosti: “Kao što će pojedincu legat u nabožne i milosrdne svrhe priskrbiti spas duše, tako će i državi koja takve oporučne raspoložbe štiti i potiče biti osigurana božanska naklonost.” (str. 9), te pronicavo zaključuje: “[...] istaknimo da je oporučno ostavljanje imovine koja će nositi prihod tipičan izraz trgovačkog duha koji i na pragu smrti radije investira nego troši. Uspostavljanje ‘vječitih’ rizničarskih najmova i njihovo provjeravanje rizničarima ‘do kraja svijeta’ ukazuje i na zanimljivu crtu dubrovačkog političkog mentaliteta: neuzdrmanu vjeru da će država i njene institucije postojati zauvijek” (str. 24). S tim se mislima vraćam na onaj kadar sa Sv. Vlahom i zabarikadiranim Orlandom na fotografiji snimljenoj 6. prosinca 1991. i pomislim kakvo bi razočaranje doživjela ta stara vlastela i pučani da su znali ne samo za sudbinu svojih “vječnih” legata nego i Grada, barem u tom trenutku. Studija Danka Zelića uvodi u arhivsku građu. *Knjiga rizničarskih najmova* sačuvana je u Državnom arhivu u Dubrovniku, a kako objašnjava Danko Zelić “sadrži glavnu evidenciju tzv. vječnih najmova proisteklih iz nabožnih zapisa (legata) koje su u vremenu između sedmog desetljeća 13. stoljeća i 1526. godine Dubrovčani oporukama namijenili za činjenje milosrdnih djela (*piae causae*), odnosno za spas duša (*pro anima*) svojih i duša predaka.” (str. 43). Izvorni naziv najstarije sačuvane knjige te vrste je iz 1428. godine nije poznat i za knjigu je skovan opisno, prema spomenu rizničarskih najmova (lat.

affictus thesaurarie) iz jednoga zakona iz 1425. godine. U Dubrovniku su – poput Venecije gdje je to izrijekom zabranjeno od 1283. godine – oporučitelji izbjegavali Crkvi izravno darovati nekretnine, no: “Oporučitelji koji su željeli da se dio njihove nepokretne imovine trajno namijeni za činjenje nabožnih djela ili spas duše imali su, međutim, mogućnost obvezati svoje nasljednike (vlasnike, najčešće ujedno i korisnike tih nekretnina) na plaćanje utvrđenih godišnjih novčanih iznosa, ili za iste svrhe trajno odrediti prihod od najma određenih nekretnina” (str. 44). Osim tih pravnih doskočica Zelić analizira i arhivske značajke rukopisa, uveza i očuvanost, a u tekstu dokumenata jezik (talijanski s pokojim latinskim izrazom ili umetkom), pismo (kancelarijska kurzivna gotica), toponime i identifikaciju nekretnina, iznose najmova, trajanje legata i legatara, sve to na temelju preko četiri stotine legata sačuvanih u razdoblju od sto i dvadeset godina. Analizira i dubrovačke običaje odabira legatara: “Najveći broj vječnih legata bio je namijenjen redovničkim zajednicama. Među njima su, dakako, prednjačili samostani prosjačkih redova – Sv. Frane (*fra minori di Ragusio, frati di San Francesco*), s oko stotinu i pedeset legata i Sv. Dominika (*fra predegadori*) s upola manjom brojkom. Od ženskih je samostana najveći broj legata bio namijenjen samostanu Sv. Klare (*monasterio dele poncelle, poncele de Sancta Clara*)” (str. 61). Ovaj intimni uvid u želje starih Dubrovčana odličan je izvor za proučavanje različitih pojava i problema, a s povijesno-umjetničkoga motrišta moguće je primjerice pratiti spomen na pojedine oltare u crkvama i njihove titulare: obitelj Lukarevića, to jest Luchari još, 1411. godine zavještaju zadušnice na oltaru sv. Nikole u dominikanskoj crkvi, čiji izgled ne poznamo, a stoljeće poslije ista obitelj (1512.) naručuje u čast istoga titulara sačuvani *Triptih sv. Nikole* od Mihajla Hamzića (Ston? – Dubrovnik 1518.), nekoć u crkvi a sada u Zbirci dominikanskoga samostana u Dubrovniku.

Uz transkript arhivske građe Danko Zelić priredio je za ovo izdanje i vrlo korisne

pretraživače, među “korisnicima” tako popularna kazala osoba (*Index personarum*), mjesta (*Index locorum*) i stvari (*Index rerum*). Za brojne istraživačke nedoumice izdanje *Knjiga rizničarskih najmova* bit će pouzdan izvor i putokaz u njihovu razrješenju. Za

neke možda preko četiri stotine želja-onkraj-smrti postane i nadahnuće. Knjiga je ujedno i sama svojevrsna zadušnica: posvećena je dubrovačkom arheologu i konzervatoru Ivici Žili (1954. – 2010.). ×